

1 PROFESIA SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA V HISTORICKOM KONTEXTE VÝVOJA SOCIÁLNEJ PEDAGOGIKY

Profesia sociálneho pedagóga sa radí medzi pomáhajúce profesie. Motív pomáhania a pomoci je pre ľudí charakteristický a nachádzame ho v priebehu vývoja ľudstva od staroveku až po súčasnosť. Pomáhanie vychádza z altruistických potrieb človeka, ktorého podstata spočíva v nezištnej láske k blížnemu bez nároku na odmenu (Kraus, 2008). S nástupom kresťanstva v stredoveku sa aspekt pomoci ešte viac zvýraznil, pretože povinnosťou kresťana bolo pomáhať blížnemu („Miluj blížneho svojho ako seba samého“). Starostlivosť o ľudí, ktorí sa ocitli v nepriaznivej životnej situácii, mala filantropický charakter, pre ktorú boli typické nasledujúce črty: náhodnosť, dobrovoľnosť a individualizovanosť. Dobročinnosť a milosrdenstvo postupne nahrádzala sociálna starostlivosť organizovaná mestskou samosprávou (Wroczyński, 1968). Spolu s vývojom spoločnosti rástli aj potreby spoločnosti v oblasti sociálnej pomoci a starostlivosti a vznikali prvé ustanovizne výchovnej starostlivosti, akými boli *Ústredný filantropický spolok* vo Varšave či *Spoločnosť starostlivosti o maloletých* vo Francúzsku. Sociálna pomoc sa prestala považovať za almužnu alebo dar. Napriek tomu, že si často zachovávala filantropický charakter, začal v nej čoraz viac dominovať výchovný aspekt (Wroczyński, 1968).

P. Hartl a H. Hartlová (2000) označujú pojmom pomáhajúca profesia všetky profesie, ktorých teórie, výskum a prax sa zameriavajú na pomoc druhým, identifikáciu a riešenie ich problémov s cieľom získania nových poznatkov o človeku a jeho podmienkach, aby pomoc mohla byť adresovaná efektnejšie. Medzi pomáhajúce profesie patria najmä lekári, psychológovia, sociálni pracovníci, špeciálni pedagógovia a ďalší odborníci. Patrí tam však aj sociálny pedagóg, ktorému v publikácii venujeme osobitnú pozornosť.

Práca s ľuďmi je založená na priamom kontakte sociálneho pedagóga s jednotlivcom alebo skupinou, ktorým sa snaží pomáhať pri riešení krízovej životnej situácie, čím pomáha aj ľuďom žijúcim v ich okolí, najmä v rodine, škole, ale aj v pracovnom prostredí. Sociálna pedagogika kladla akcent na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli v krízových životných situáciách, a spájala sociálnu starostlivosť s výchovou. Významnú úlohu v 19. storočí zohrávajú charitatívne hnutia,

2 OSOBNOSŤ SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA A JEHO KOMPETENCIE

2.1 Osobnosť sociálneho pedagóga

Pojem „osobnosť“ je mnohovýznamové slovo. Vyjadruje konkrétneho jedinca – osobu v jednote jeho individuálnych vlastností a jeho sociálnych rolí. Na druhej strane osobnosť predstavuje tzv. „sociálnu vlastnosť“, v ktorej sa integrujú sociálne významné rysy, ktoré sa vytvorili v procese priamej a nepriamej interakcie s druhými ľuďmi (Hroncová a kol., 2020). Osobnosťou sa človek nerodí, ale stáva sa ňou v priebehu individuálneho života. Prostredníctvom procesu socializácie sa uskutočňuje aj postupná „personalizácia“ ľudskej bytosti, rozvoj integrácie a identity, vlastného „JA“ človeka (Hroncová, 1996).

Z pedagogického hľadiska predstavuje pojem „osobnosť“ výsledok určitého procesu, v ktorom má nezastupiteľné miesto výchova, ale, samozrejme, treba tu zdôrazniť aj potrebu aktívnej činnosti osobnosti samotnej. Už v dávnej minulosti uvažovali nielen pedagógovia, ale aj filozofi o tom, čo všetko vplýva na formovanie osobnosti človeka v procese jeho vývoja. Z aspektu sociológie je človek ako osobnosť predovšetkým produktom spoločnosti a výsledným produktom procesu socializácie ako ustavičného vzájomného pôsobenia spoločnosti a jednotlivcov.

Osobnosťou ako takou sa zaoberá aj psychológia osobnosti ako základná psychologická disciplína, ale aj sociálna psychológia. Psychológia osobnosti skúma individuálne osobitosti jednotlivých psychických činností. Psychológia osobnosti analyzuje osobnosť z hľadiska podstaty, štruktúry, vlastností a vzťahov jednotlivých komponentov osobnosti. V praxi sa nestretávame s osobnosťami, ktoré by boli úplne rovnaké. Často však môžeme postrehnúť, že niektorí ľudia v určitých vymedzených situáciách majú tendenciu správať sa rovnako.

Osobnosť podľa M. Schavela (2010) predstavuje systémovú vlastnosť individua, súbor kvalít, ktoré ho charakterizujú z hľadiska účasti na spoločenských vzťahoch. Osobnosť je charakteristická zvládnutím hodnotových noriem, orientáciou na stabilitu a záujmov, schopnosťou sebahodnotenia, sebaúcty a úcty k druhému.

Výchova patrí k dlhodobým a významným aktivitám človeka, ktorý sa snaží zdokonaľovať svoj život. Zmyslom výchovy je pripraviť človeka na plnohodnotné prežitie vlastného života, pomôcť mu v tom, aby sa stal plnohodnotnou osobnosťou v prospech seba i spoločnosti.

ohodnotenia môže viesť k celkovému vyčerpaniu, demotivácii a syndrómu vyhorenia sociálnych pedagógov v praxi (Bakošová, 2012).

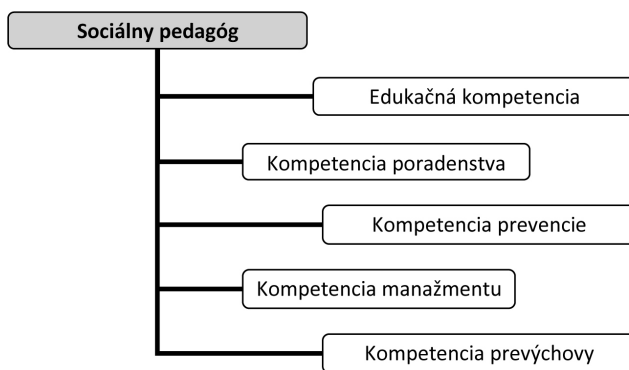
Na osobnosť sociálneho pedagóga ako pomáhajúceho profesionála, ktorého ťažisko spočíva v práci s ľuďmi, sú kladené mnohé požiadavky. Okrem kvalifikačných predpokladov, ktoré predurčujú jeho odbornú spôsobilosť, by mal sociálny pedagóg disponovať osobnostnými vlastnosťami, ktoré ho predikujú na kvalitnú prácu poradcu, terapeuta, lektora. Na to, aby sociálny pedagóg dokázal pomáhať iným ľuďom a vykonával svoju prácu profesionálne, musí okrem odborného vzdelania disponovať aj praktickými skúsenosťami, ktoré by aplikoval pri sociálno-pedagogickej práci s deťmi, mládežou a dospelými. Sociálny pedagóg by mal byť dostatočne vnímavý k potrebám detí, mládeže, ale aj dospelých. Mal by byť komunikatívny, dochvilný, zodpovedný, morálne zmýšľajúci, empatický, dostatočne trepezlivý, mal by byť schopný spolupracovať so žiakmi, pedagogickými i odbornými zamestnancami školy, ale aj rodinami žiakov. Sociálny pedagóg by mal disponovať aj organizačnými schopnosťami, aby dokázal flexibilne zorganizovať aktivity so žiakmi, rodičmi, ale aj učiteľmi.

2.2 Profesijné kompetencie a funkcie sociálneho pedagóga

Podľa zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov je kompetencia charakterizovaná ako „preukázaná schopnosť využívať vedomosti, zručnosti, postoje, hodnotovú orientáciu a iné spôsobilosti na predvedenie a vykonávanie funkcií podľa daných štandardov v práci, pri štúdiu, v osobnom a odbornom rozvoji jedinca a pri jeho aktívnom zapojení sa do spoločnosti, v budúcom uplatnení sa v pracovnom a mimopracovnom živote a pre jeho ďalšie vzdelávanie.“

Kompetencia podľa J. Vetešku a M. Tureckiovej (2008) predstavuje jedinečnú schopnosť človeka úspešne konať a rozvíjať svoj potenciál pri konkrétnych úlohách a životných situáciách, ktoré sú spojené s možnosťou a ochotou rozhodovať a niesť za svoje rozhodnutia zodpovednosť. Medzi charakteristické znaky kompetencie patria:

- je vždy kontextualizovaná, teda je vždy zasadená do určitého prostredia alebo situácie,
- je multidimenzionálna – zložená z rozličných zdrojov (informácie, vedomosti, spôsobilosti, predstavy, postoje, iné čiastkové kompetencie), predpokladá efektívne nakladanie s týmito zdrojmi,
- je definovaná štandardom – predpokladaná úroveň zvládnutia kompetencie je určená vopred a definovaná súborom výkonových kritérií,

Obrázok 1 **Kompetencie sociálneho pedagóga**

Zdroj: Bakošová, 2008.

Uvedený model kompetencií poukazoval na dominantné zastúpenie jednotlivých činností v práci sociálneho pedagóga so zreteľom na preventívne činnosti, poradenstvo, edukáciu i reedukáciu problémového správania a činnosti súvisiace s manažmentom. Požiadavkami na výkon profesie sociálneho pedagóga a jeho kompetenciám sa ako prvý v ČR zaoberal B. Kraus (2000). Podľa neho **profesionálne kompetencie** „v sebe zahŕňajú určitú výbavu vedomostí, isté spektrum sociálnych vlastností, určitú profesionálnu etickú identitu.“ B. Kraus (2000, s. 44) definuje sociálneho pedagóga ako „odborníka (profesionála) vybaveného teoreticky i prakticky a koncepcne na výchovné pôsobenie všade tam, kde prispieva k formovaniu zdravého spôsobu života, predovšetkým kde prostredie na jednotlivca či skupiny pôsobí deštruktívnym či nekreatívny spôsobom v uspokojovaní potrieb, a to v zásade v dvoch rovinách: priama sociálno-výchovná činnosť v smere profylaxie alebo kompenzácie; manažérska sociálno-pedagogická činnosť v inštitucionálnych oblastiach, t. j. organizačná, kompenzačná, metodická, vzdelávacia.“

Predovšetkým sa podľa B. Krausa predpokladajú vedomosti širšieho spoločensko-vedného základu (pedagogiky, psychológie, sociológie, filozofie). Ďalej ide o vedomosti z biomedicínskej oblasti (biológia človeka, somatológia), oblasti sociálnej politiky, práce a práva. V neposlednom rade tak vedomostný profil dopĺňujú poznatky z oblasti managementu.

Čo sa týka vlastností sociálneho pedagóga, základom je výbava v oblasti sociálnej komunikácie, diagnostikovania, vedenia dokumentácie, využívanie metód sociálno-pedagogickej prevencie a terapie, vlastnosti v určitých záujmových oblastiach.

vzťahov. Mladí ľudia potrebujú *empowerment* (pocit kontroly nad svojím životom) a to tým, že sú zapájaní do rozhodnutí, a teda preberajú zodpovednosť za svoje učenie a svoje vlastné blaho a šťastie, a okrem iného aj za svoj vzťah s okolím. Sociálna pedagogika povzbudzuje k nezávislosti, ale aj k vzájomnej závislosti. *Positive Experiences* (pozitívne skúsenosti) umožňujú realizovať uvedené prvky mladým ľuďom s tým cieľom, aby naučené zručnosti uplatnili tak, že sa budú zaujímať nielen o seba, ale aj o iných. Učia sa tak uvažovať nielen o svojom šťastí, ale aj šťastí druhých ľudí. Takýmto prístupom sa zvyšuje ich sebavedomie a narastá pocit vlastnej hodnoty a posilňovanie slabých stránok (Moss a Cameron, 2011).

Na Slovensku je profesia sociálneho pedagóga regulovaným povoláním, takisto ako v ďalších krajinách, ako sú Dánsko, Slovinsko, Španielsko, Fínsko, Taliansko, Litva, Nemecko, Rakúsko, Belgicko, Estónsko, Francúzsko, Írsko, Luxembursko, Holandsko, Portugalsko, Rumunsko, Švajčiarsko a Island. V krajinách ako Veľká Británia, Švédsko, Bulharsko, Cyprus, Maďarsko, Malta, Grécko či Lotyšsko je profesia sociálneho pedagóga súčasťou sociálnej práce. V ČR, Nórsku a Poľsku patrí sociálny pedagóg medzi iné regulované profesie. V Rusku je profesia sociálneho pedagóga regulovaná, v praxi sa však sociálna pedagogika rozvíja prostredníctvom sociálnej práce (Calderóna, 2014).

3.4 Špecifiká pôsobenia sociálnych pedagógov v materských, základných a stredných školách

Sociálny pedagóg na Slovensku patrí do kategórie odborných zamestnancov škôl a radí sa tiež medzi pomáhajúce profesie, pričom nachádza svoje uplatnenie v školách a spolu s ďalšími odborníkmi participuje na zabezpečovaní prevencie. Ako sme už uviedli, ťažisko pôsobenia, resp. činnosti, ktoré sociálny pedagóg v škole zabezpečuje, spočívajú najmä v uskutočňovaní sociálno-pedagogickej diagnostiky prostredia a vzťahov, prevencie sociálno-patologických javov, poskytovania poradenstva, intervencie problémového správania žiakov.

Pôsobenie sociálneho pedagóga na rôznych typoch škôl je špecifické, determinované viacerými faktormi. Sociálny pedagóg výber metód a foriem práce prispôbuje špecifikám cieľovej skupiny (vek, temperament, veľkosť, charakter a štruktúra skupiny, mentálna úroveň členov skupiny a pod.). V tejto časti priblížime špecifiká pôsobenia sociálneho pedagóga v závislosti od typu školy a z procesuálneho hľadiska budeme vychádzať v zmysle odborných štandardov na výkon jednotlivých činností.

Súčasnú politickú zmenu na Slovensku, ktoré viedli ku zavedeniu povinnej predškolskej prípravy podľa zákona č. 273/2021 Z. z, ktorým sa dopĺňa zákon

Ďalším veľmi dôležitým krokom pri plánovaní preventívneho programu je stanovenie cieľov. V tomto aspekte je relevantné, aby stanovený cieľ mal merateľné indikátory. Pri každom ciele je nevyhnutné definovať a opísať hlavné indikátory, na základe ktorých bude zrejmé, že sa daný cieľ podarilo naplniť. Ciele preventívneho programu môžu byť krátkodobé a dlhodobé. Krátkodobé ciele by mali byť konkrétne pre danú cieľovú skupinu a mali by nadväzovať na preventívnu stratégiu školy. Dlhodobé ciele majú všeobecnejší charakter a sú časovo náročnejšie. Základnou požiadavkou dlhodobých cieľov je, aby korešpondovali s preventívnou stratégiou školy, ale aj s koncepciou prevencie rizikového správania na regionálnej úrovni (Miovský a kol., 2015).

Pri definovaní cieľov v projekte vychádzame z jedného hlavného cieľa a viacerých špecifických cieľov. Čiastkové ciele projektu môžu byť:

- sériou konkrétnych výstupov, ktoré spoločne naplnia celkový cieľ projektu,
- sú konkrétnejšie, špecifickejšie,
- poskytujú podrobnejší obsah toho, čo bude dosiahnuté v rámci konkrétneho časového rámca,
- sú indikátorom postupu prác na projekte.

Správne stanovené ciele by mali spĺňať požiadavky SMART.

Požiadavky SMART

SPECIFIC	–	špecifický, presne vymedzený
MEASURABLE	–	merateľný
ACCEPTED	–	akceptovateľný
REALISTIC	–	reálny, dosiahnuteľný
TIME RELATED	–	časovo ohraničený

Obrázok 5 Požiadavky SMART

Zdroj: Gregorová Brozmanová, 2007.

Okrem zadefinovania cieľov je nevyhnutné vypracovať časový harmonogram projektu, ktorý bude obsahovať opis jednotlivých preventívno-výchovných aktivít, zároveň bude časovo ohraničený a naplánovaný na celý školský rok. Ako uvádza M. Miovský (2015), priebežné hodnotenie kvality projektu je nevyhnutnou súčasťou jeho realizácie. Evalvácia nie je iba nástrojom hodnotenia zrealizovanej činnosti, ale môže byť indikátorom a základným východiskom plánovania ďalšej preventívnej aktivity. Proces evalvácie je členený do dvoch častí: prvá časť hodnotenia je zameraná na kvalitatívnu zložku realizovaného projektu primárnej prevencie. Obsahuje zhodnotenie, či boli navrhnuté ciele naplnené.

4 MONITOROVANIE, ANALÝZA POTRIEB A PROBLÉMOV SOCIÁLNYCH PEDAGÓGOV V ŠKOLÁCH A ŠKOLSKÝCH ZARIADENIACH V KONTEXTE EMPIRICKÝCH ZISTENÍ

4.1 Metodologické východiská empirického výskumu

Narastajúce problémové správanie u žiakov v základných a stredných školách si vyžaduje okrem pôsobenia pedagogických zamestnancov aj participáciu odborných zamestnancov škôl a školských zariadení, ktorých kompetencie sú zamerané na prevenciu a riešenie problémového správania žiakov. Rast problémového správania u žiakov v posledných desaťročiach si, čím ďalej tým viac, ich pôsobenie v školách vyžaduje. Medzi týchto zamestnancov, v zmysle školskej legislatívy, patrí aj sociálny pedagóg, ktorý vykonáva odborné činnosti v rámci prevencie, intervencie, poradenstva pre žiakov, rodičov a iné cieľové skupiny.

Cieľom empirického výskumu bolo zistiť a analyzovať problémy pri realizácii prevencie a sociálno-pedagogickej práce v školách a školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie z aspektu pozície sociálnych pedagógov, ktorí v uvedených zariadeniach pôsobia.

V intenciách stanoveného cieľa výskumu a teoretickej analýzy riešenej problematiky sme vymedzili nasledujúce *výskumné úlohy*:

- uskutočniť monitoring potrieb sociálnych pedagógov a aktuálnych problémov v školách a školských zariadeniach,
- zistiť cieľové skupiny sociálnych pedagógov a preferované metódy preventívnej a sociálno-výchovnej činnosti sociálnych pedagógov v základných školách,
- zistiť zameranie činností, foriem a metód preventívneho a sociálno-výchovného pôsobenia sociálnych pedagógov v školách,
- zistiť záujem a dostupnosť sociálnych pedagógov o ďalšie vzdelávanie a pod.

Tabuľka 4 **Identifikované potreby a problémy sociálnych pedagógov**

Kategórie	Výpovede participantov
Problémy v praxi	„ako postupovať pri práci so žiakmi v zmysel GDPR...“, informované súhlasy, nedostatočná spolupráca so školami, nedostatočná spolupráca s rodičmi...
Prelínanie kompetencií	vymedzenie kompetencií, napríklad sociálny pedagóg – pedagogický asistent...
Vzdelávanie	„zabezpečovať pravidelné vzdelávanie na témy šikanovania, sebapoškodzovania..., práca so skupinou, skupinová dynamika...“
Sieťovanie	...„absencia vzájomného sieťovania sa medzi sociálnymi pedagógmi, výmena informácií, príkladov dobrej praxe...“
Výcviky	...„organizovať sociálno-pedagogické výcviky, výcvik mediácie...“
Metodiky, materiály	...„vytvárať a distribuovať metodické príručky a materiály pre prácu so žiakmi na rôzne témy...“

Zdroj: Vlastné spracovanie.

postavenie sociálnych pedagógov v školách. Jednou z možností, ako uvedené problémy kompenzovať, je prostredníctvom občianskeho združenia *Asociácia sociálnych pedagógov* (ASPg), ktoré vzniklo v roku 2018 na Katedre pedagogiky Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. V rámci ASPg bolo v roku 2019 organizované vzdelávanie sociálnych pedagógov pod názvom „*Školská mediácia v práci sociálneho pedagóga*“, „*Sieťovanie a monitoring vzdelávacích potrieb sociálnych pedagógov z praxe*“ a v roku 2020 je plánované vzdelávanie na tému „*Rozvoj kritického myslenia v žiakom aj pedagogickom tíme*“.

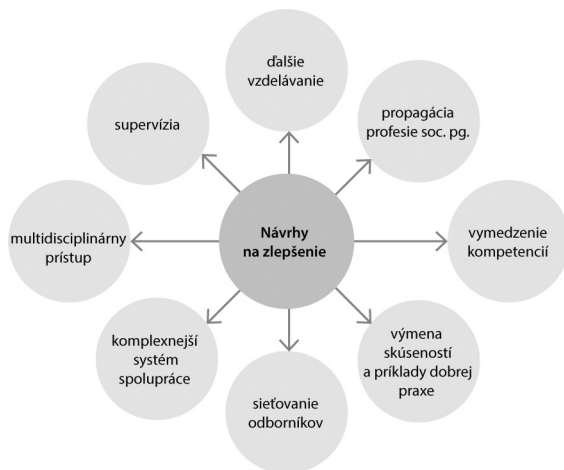
Problémy v práci sociálnych pedagógov sme následne skúmali aj u všetkých skúmaných sociálnych pedagógov prostredníctvom dotazníka vlastnej proveniencie. Ich výpovede uvádzame v tab. 5.

Z výpovedí sociálnych pedagógov uvedených v tab. 5 vyplýva, že za najväčší problém považujú nedostatočné možnosti ďalšieho vzdelávania. V súčasnosti bol k dispozícii projekt pod gesciou Katedry pedagogiky na Pedagogickej fakulte UMB v Banskej Bystrici pod názvom „*Prípravné atestačné vzdelávanie pre prvú atestáciu pre odborných zamestnancov – sociálnych pedagógov v školách a školských zariadeniach*“, ktorý platí do roku 2021. Ďalší projekt vzdelávania pre sociálnych pedagógov bol vypracovaný MPC Bratislava (Dr. D. Bačová a Dr. K. Majerová Kropáčová). Ponuka ďalšieho vzdelávania pre sociálnych pedagógov je v súčasnosti nedostatočná.

problémy, kým to nebude zastrešené formálne, potom je len na osobnosti sociálneho pedagóga, ako to rozbehne, a tiež často nevedia rozlíšiť, kto je sociálny pedagóg, akoby len psychológ bola pozícia“;

- „stretávanie sa s kolegami, možnosť si odkonzultovať rôzne situácie“;
- „absolútny nezáujem zo strany vedenia školy, žiadna spolupráca alebo podpora, všetky aktivity si realizujem sama, prijali ma cez projekt a vôbec nič neriešia. Robím triednické hodiny vo všetkých triedach školy minimálne 1x mesačne, veľmi rada používam program Cesta k emocionálnej zrelosti, všetky materiály si pripravujem a tlačím na vlastné náklady. Robím pravidelné pohovory so žiakmi s problémami. Nemám ani len počítač, a to sa vyžaduje administratíva mojej práce. Realizujem tábor pre deti so špeciálnymi potrebami počas letných prázdnin, viem si získať financie, aby to pre deti bolo zdarma. Napriek tomu nemám nárok na náhradné voľno a o osobnom ohodnotení ani nehovorím. Po celý čas len tabuľkový plat. A o možnosti vzdelávať sa tiež pomlčím, len školenia zdarma a len vo svojom voľnom čase“.

Na zlepšenie problémov s ktorými sa sociálni pedagógovia v školách a CPaP stretávajú, odporúčali realizovať aktivity, ktoré uvádzame na obr. 8.

Obrázok 8 Návrhy na zlepšenie v práci sociálnych pedagógov

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Z návrhov, ktoré sociálni pedagógovia uvádzali, bola akcentovaná najmä požiadavka ďalšieho vzdelávania. Propagácia profesie sociálneho pedagóga sa od roku 2018 intenzívnejšie uskutočňuje prostredníctvom občianskeho združenia

rasizmu, obchodovania s ľuďmi, extrémizmu, predčasnej sexuálnej aktivity, sebapoškodzovaniu, vzťahovým problémom, domácemu násiliu, HIV/AIDS, poruchám príjmu potravy, závislostnému používaniu mobilov, výchove k manželstvu a rodičovstvu a pod.

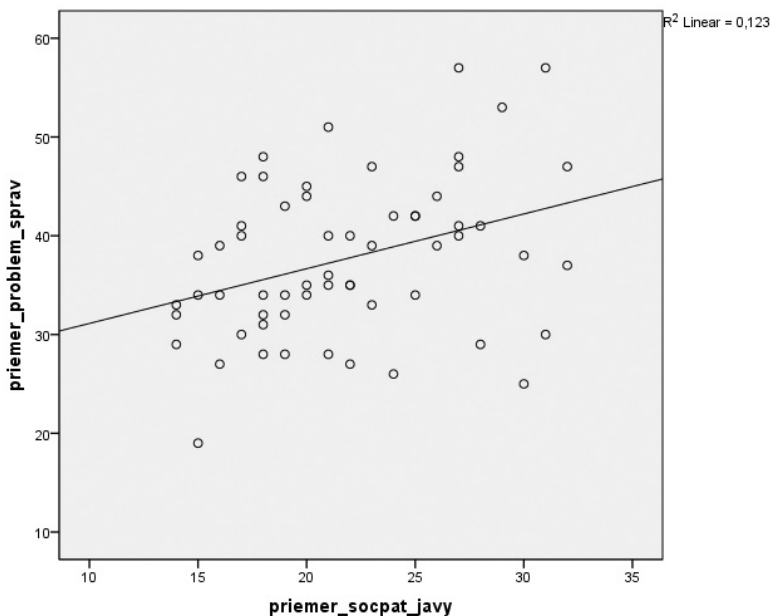
Ďalej sme zisťovali aj súvislosť medzi preventívnym pôsobením sociálnych pedagógov a výskytom problémového správania u žiakov, čo uvádzame v tab. 10.

Tabuľka 10 Súvislosť medzi preventívnym pôsobením sociálnych pedagógov a výskytom sociálno-patologických javov

	Sociálno-patologické javy
Problémové správanie	,350**

Legenda: *** $p \leq 0,001$, ** $p \leq 0,01$, * $p \leq 0,05$.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Obrázok 9 Preventívno-výchovné pôsobenie a výskyt sociálno-patologických javov

Zdroj: Vlastné spracovanie.